

УДК [27:061.22 Просвіта] «1868/1876»

Володимир ПАШУК

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України***ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ У ПЕРШИХ ВИДАННЯХ ТОВАРИСТВА
«ПРОСВІТА» (1868 - 1876)**

Окреслено види просвітянських видань, їх тематику та форми подачі відомостей, що стосувалися історії християнської Церкви і світової, і національної. З'ясовано, що в таких друках церковну історію пов'язано із світською, особливо у тих публікаціях, що стосувалася княжого періоду Русі.

Ключові слова: *Товариство «Просвіта», видавнича діяльність Товариства «Просвіта», історія Церкви у виданнях на церковно-релігійну тематику Товариства «Просвіта».*

Незважаючи на світський характер, «Просвіта» з перших років існування значну увагу звертала на видання релігійно-церковної тематики, що було зумовлено об'єктивним оцінюванням реалій та намірам враховувати інтереси народу, на користь якого Товариство спрямовувало свою діяльність. Частина публікацій прямо чи опосередковано стосувалася історії християнської Церкви. Дана тема не знайшла висвітлення в наукових дослідженнях. Відповідно метою даної розвідки є з'ясування змісту та форми подачі відомостей з історії Церкви у перших виданнях «Просвіти». Для цього необхідно: окреслити відповідні ідеологічні основи діяльності Товариства, охарактеризувати сутність і особливості видань, в яких присутня вказана тематика та спосіб її подачі.

Ідеологічні основи, в яких звернено особливу увагу на доцільність публікацій на церковно-релігійну тематику, викладено у перших двох доповідях на Установчих зборах, що відбулися у Львові 8 грудня 1868 р.

Тодішні доповідачі Н. Вахнянин та А. Січинський наголосили, оскільки народ цікавився такими виданнями, тому необхідно друкувати спочатку твори, які стосуватися б біблійних тем, життєписів святих, описів чудес Пресвятої Богородиці, які, на переконання промовців, необхідно було пов'язати із національною історією [1, с. 525-526].

Загалом аргументованість цих тверджень зрозуміла - новозасноване Товариство прагнуло стати цікавим і потрібним людям, заробити авторитет у співвітчизників. А для того необхідно було друкувати перш за все те, що народ цікавить, чим привабити потенційних читачів і майбутніх членів-просвітян.

Перш ніж зосередитися на нашій темі, звернемо увагу на невеличку публікацію у третьому випуску «Зорі» за 1870 р. під назвою «Церков» [2]. У ній задекларовано концептуальне ставлення тоді ще молодого Товариства до християнської Церкви. Автор з перших рядків зауважив, що церква - це те,

що впадає у вічі при в'їзді у село, це місце для всіх живих й де колись були і їхні предки, це місце для всіх - і для своїх, і для чужих, де моляться і за себе, і за ворогів. Не оминув автор нагоди звернутися до сучасників із закликом не лінуватися вчащати до храмів, бо «на наших церквах спочила благодать Божа», та наголошував, що вона рятувала наших предків від ворогів, упадку і загибелі. На завершення вказано: «нехай же всякий русин за ворога має того, що поцуравсь своєї церкви і поза церквою шукає іншого Бога. Такий негідник не варт того, щоб руська земля його кости носила і далі прокормлювала». Зрозуміло, що основна ідея цієї невеличкої статті полягає у твердженні, за яким Церква мала надзвичайно важливе значення для руського народу, вона окреслена як духовна опора і твердиня русинів, вона - порятунком від упадку, загибелі й від ворогів, а пошанування Церкви є необхідною справою для тодішніх галичан. Бо саме з церквою пов'язане людське життя і сучасників, і предків. Це місце, де бувають різні покоління. Саме Церква, на яку спадає благодать Божа, берегла русинів від негараздів. Зрозуміло, що їй як своїй родовій інституції треба зберігати вірність, не відступатися від неї.

Насамперед наголосимо, що окремої наукової публікації, присвяченої вказаній тематиці не вийшло. Основні відомості з історії християнської Церкви вміщені у творах, які, перш за все, стосувалися опису життя святих. Тому спочатку подамо їх короткий опис, зокрема звернемо увагу на зміст і форму викладу матеріалу в різних виданнях.

В цьому часі «Просвіта» багато уваги надавала друкам на церковно-релігійну тематику, серед яких переважали життя християнських святих і загальновідомих, і руських за походженням.

Однією із перших публікацій, що містили свідчення з церковної історії, була стаття під назвою «Житє святого великомученика Панталिमона», вміщена у другому випуску «Зорі» за 1870 р. [3]. У ній вказано історичний період - 300 років після народження Спасителя, коли жив цей святий, та дано характеристику того часу, в якому панували «поганці», від яких «нечувані муки терпіли православні люде за свою тверду віру в Христа». Саме у такий час і народився «православний. Панталимон, Лікар Божій» у місті «Никомедії», яке тоді належало Туреччині. Далі коротка біографія, виділено роки навчання, акцентовано увагу на розповідях про чуда, які здійснював цей святий за допомогою молитви, зокрема наведено приклад порятунку дитини, яку вкусила змія. Саме тоді цей лікар увірував у Господа Ісуса Христа і прийняв хрещення. Наголошено, що святий відзначався милосердністю, роздавав милостиню бідним, підтримував нужденних. Після того розповідь про подальшу долю мученика, успіх і визнання якого викликали заздрість в інших лікарів, які щоб згубити конкурента, донесли на нього цареві Максимові, ненависникові християн, що той наvertsає людей у християнство. На аудієнції у монарха лікар відкинув пропозицію відректися своєї віри і запропонував цареві змагання між ним та представниками поганської віри, щоб встановити - кому з них вдасться вилікувати дуже хвору людину.

Поганські «попи» не змогли зцілити хворого, а Пантелеймон, звернувшись до християнського Бога,вилікував важко хворого. Однак, незважаючи на це, цар прирік непохитного лікаря на «тяжкі муки». У завершальній частині наголошено, що після страти Церква іменувала лікаря Великомучеником, що пам'ять святого Пантелеймона святкує християнський світ 27 липня, і що до нього за допомогою звертаються хворі, перш за все на очі, яким цей святий допомагає.

У четвертому виданні «Зорі» знаходимо розповідь О. Рафаловича про «Житє святого Отця Николая Чудотворця» [4]. У першому абзаці наголошено, що на Русі св. Миколай дуже шанований, що до нього моляться всі русини і малі, і дорослі. Далі біографія, у якій вказано, що святий народився триста років після Ісуса Христа у Лівійським краю, що належав у тому часі Туреччині, у заможній християнській родині. Після успішного закінчення школи став священиком. Відзначено його побожність та милосердя. А прославився цей ієрей ще й тим, що допомагав бідним і нужденним, тратячи на це власний масток. Не раз, як зазначив автор, бачили люди як св. Миколай «підходив до тих домів, де бідні мешкали і . . . підкидав гроші на підратунок».

Далі розповідь про подорож до святих місць та про чуда, які він творив в часі паломництва, і про наказ Всевишнього йти до людей, щоб «прославляти ім'я Боже» між ними. Святий за волею Господа став владикою м. Міри у Лікійським краю, де поводився гідно, допомагав людям так, що громада християн примножувалася. Одночасно вказано, що це був час переслідування християн і під ці гоніння потрапив і св. Миколай. Однак «розгніваний Бог дав християнам нового царя, котрий був добрим християнином», нищив поганські храми і підтримував послідовників Ісуса Христа. Випущений із в'язниці св. Миколай знову зайняв свою церковну посаду.

Далі автор розповів про те, як св. Миколай порятував м. Мір від голоду, двох міщан - від страти та цісарських воєвод, обмовлених царгородським старостою. Після чого слава про св. Миколая рознеслася по всіх околицях і до нього зверталися люди з багатьох країв. На завершення наголошено, що Церква за ті та інші чуда, які здійснював св. Миколай, зачислила його до сонму святих.

Наступне видання «Просвіти» під назвою «Св. Кирил і Методій», авторства І. Шараневича [5] знайомило читачів із цими слов'янськими просвітителями. Тут, як й у попередніх аналогічних публікаціях, розпочато із біографічної розповіді про ранній період життя братів, які, будучи синами солунського патриція Льва, прославилися освіченістю і побожністю. Далі - історичні відомості про процеси, що сприяли творенню Римо-Католицької та Православної Церков, про місійну подорож Кирила до «хозар-мусульман... і хозар-іюдеїв» і про вивезення ним звідти праху «св. Климента, першого єпископа римського», який помер у Тавридським Херсонесі бл. 102 року. Про старшого брата Методія, який був монахом на Олімпійській горі й

«малюрем», сказано, що він діставшись бл. 860 р. до двору болгарського короля Бориса, навернув його у християнство. Після того наголошено, що «для слов'ян важнішою була та заслуга, що Кирил святе письмо і церковні книги почав перекладати на слов'янський язык».

Далі - розповідь про проповідування братами християнства у Моравському князівстві, куди прибули на запрошення князя Ростислава, щоб протистояти германським впливам, і де завершено ними переклад Святого Письма і церковних книг, про сприяння в поширенні християнства серед слов'ян Паннонії за князя Коцела, про конфлікт із німецькими церковниками і відвідання Риму, де Кирило, захворівши, прийняв монаший чин на 50-й день після вступлення у монастир, 14 лютого 869 р., на 42 році життя помер і був похований у Римі у храмі св. Климента. Завершальна частина розповідала про подальшу долю Методія, його священницьку діяльність, про переслідування з боку німців і суд над ним, і півторарічне ув'язнення, аж поки папа Іван VIII не вступився за нього.

Загалом розповідь про святих Кирила і Методія була важливим для розуміння процесів поширення християнства у слов'янських землях, про виникнення церковнослов'янського письма, про поділ Церков і про заслуги солунських братів в утвердженні християнської релігії й Церкви у стародавній Русі та взагалі у розвитку освіти і науки.

У 1873 р. тема, винесена у заголовок нашої розвідки, представлена двома матеріалами, підготовленими Ю. Федьковичем. Першим з них було «Житє Святого великомученика і мироточиця Димитрія» [6]. Автор насамперед вказав, що св. Димитрій походив із м. Солунь, тепер Салоніки у Туреччині. Далі - розповідь про Римську імперію за Діоклетіана, коли переслідували християн, до яких належав і Димитрій, про його блискучу кар'єру - став воєводою, про конфлікт з імператором Максиміліаном і ув'язнення. Після того розповідь про діяння та мученицьку смерть 26 жовтня 296 р. і про чуда, які відбувалися за допомогою цього святого вже після кончини: зцілення віруючих за посередництвом святого Дмитрія, про побудову в його честь церкви та віднайдення мощів святого, які мироточили, і про інші чуда, які відбувалися при звертанні до імені святого.

На завершення автор, наголосивши на руйнуванні Риму, що був великою державою, закликав співвітчизників молитися до святого Димитрія: «О, благаймо его всі, а найпаче ми Русини, щоби умолив нам у Господа Бога того дерзновення, котрого і нам потрібно, як прийдеться стати і нам колись за правду нашу на землі!».

Цього ж року «Просвіта» видала брошуру Ю. Федьковича п. н. «Житіє святого великомученика Юрія (Георгія) з додатком трех пісней в его честь і славу» [7]. Після вступної частини, яка охоплювала приблизно третину тексту, в якій охарактеризовано політичну ситуацію у Римській імперії, що сприяло розумінню складних обставин існування тодішніх християн і вагу їхнього подвигу, наведено розповідь про святого Юрія - вояка, який прийняв муки за Христа, і який, як відзначено, був багатий, мав повагу від царя.

Святий Юрій був родом із Каппадокії, що в Малій Азії, яку разом із грецьким світом, захопив Рим. Батька християнина замучили і мати переселилася до Палестини, де мала великі маєтності. Її син був взятий до римського війська, де дуже швидко став полковником, а «цесар так його уподобав, що поклав його на воєводу, то є на військового проводиря, і також на суддю, і на губернатора цілої одної великої країни, і то вже у двадцятім року його віку».

А імператором тоді був Діоклетіан, який через намову жерців наказав своїм воєводам «усіх християн у його державі вигубити». Проти цього виступив лише один воєвода - Юрій, зазначивши, що світський правитель не може втручатися у справи віри і визнав себе християнином. Це розгнівило імператора, який почав переслідувати свого воєводу, наказав його ув'язнити, переконував відректися своєї віри, піддавав тортурам. Далі автор розповідав про Боже провидіння, яке засвідчило святість Юрія, і про чуда, які він творив.

На завершення автор пояснив читачам, що зображають великомученика «яко римського рицаря на білім коні, котрому під копитами страшна змія, котру Святий з коня копієм заколює. Змія значить то люте ідољство, котре Святий страстями своїми поборов».

Нашої теми стосувалася стаття І. Терлецького п. н. «Катакомби римські» [8]. У ній спочатку пояснено, що таке катакомби, як вони виникли, їх розташування під «вічним містом» і як їх використовували перші християни, і що у них зберігалось багато святих мощів. Зокрема, «похоронені були тіла: 14 пап, потерпівши смерть мученическу, і около 170 000 мучеників». Ця публікація наративного характеру розкривала ранню історію християнської Церкви й сприяла формуванню у читачів уявлень про перших християн у Римі, складні умови їх існування та вказувала на місце можливого паломництва. Поряд з цим такі відомості давали й загальну історичну інформацію про стародавній Рим, який в житті християн мав важливе значення.

Частина матеріалів, опублікованих Товариством, присвячена руським святим. Першою з них була розповідь про Теодозія Печерського [9]. Спочатку поінформовано, що «він був із роду нашого, русин по батькові та матері, і говорив та молився до Бога такою ж мовою, що і ми до нині молимося», і що жив цей святий сімсот років тому «у славнім руським місті. Києві», там де знаходиться «лавра Печерська», «святе богоугодне місце», в якому перед сімсот роками тому у печерах жили «святі люди нашого краю», і серед них був святий Теодозій, що означає «Богдан», або «Богом даний», родом із Василькова коло Києва.

Далі подано коротку біографію святого, який з дитинства любив церковні книги, мріяв відвідати святі місця, а згодом вирішив піти до Києво-Печерського монастиря, що і зробив без відома матері, яка з часом за порадою сина і сама постриглася у монахині у жіночому монастирі святого Миколая.

З часом «слава святого Теодозія розійшлася ... по всій руській землі». Його слухали всі, навіть князь київський Ізяслав запрошував до себе. Далі автор писав про боротьбу монаха Теодозія, який ревно молився, постив, носив простий одяг, і який для бідних, хворих, нужденних, недалеко від монастиря побудував дім і церкву і призначив для них десятку частину від всіх доходів монастиря. Дбав і про ув'язнених, яким щосуботи посилав «повний віз хлібів із монастиря». Святий направив на чесний шлях злодіїв, не цурався простої роботи, допомагав простим людям і монастирським слугам. За добрі справи Церква прийняла Теодозія до сонму святих і величає його два рази в рік - 3 травня і 14 серпня.

У альманасі п. н. «Руска читанка для нижших клас середніх шкіл. Частина І» [10] вміщено статті під назвами: «Св. Ольга, княгиня Руси», «Хрещення Володимира В. і Київлян», «Св. Антоній Печерський» та «Жите Іоанна Снігурського», тобто 4 матеріали.

У першій з них йшлося про історію руської княгині Ольги [11]. Правда, лише у перших рядках наголошено, що «пам'ять св. Ольги дорога нам для того, що Ольга була первою рускою княгинею, котра прийняла Християнську віру». Далі, після біографічної розповіді, автор згадав перших князів-християн Аскольда та Діра, про церкву св. Іллі, яка ще у дохристиянські часи була у Києві. Після того - подорож княгині до Царгороду, хрещення і будівництво княгинею-християнкою у Києві церкви св. Миколая.

Логічним продовженням була наступна стаття про «Хрещення Володимира Великого і Київлян» [12]. У цій невеликій публікації, після короткого політичного вступу, в якому вказано, що Володимир розпочав князювання у 980 р. і що 981 р. завоював «Червенські Гради», основна увага зосереджена на Хрещенні Руси: вибір релігії і подорож 10 «мужів учених» до Візантії, прийняття рішення про нову релігію і похід 988 «на Грецію», здобуття Херсонесу, який завершився хрещенням і одруженням князя і про хрещення Володимиром всього народу і спорудження ним церкви в Києві.

Наступна стаття присвячена святому Антонію Печерському [13], який народився у «містечку Любечі на Україні» і при хрещенні отримав ім'я Антипи. Будучи побожним з дитинства, прагнучи стати ченцем, він відвідав Афон, де в одному з монастирів постригся в ченці, отримавши ім'я Антоній. З часом настоятель монастиря наказав монаху повернутися на Русь.

Після повернення до Києва цей чернець на дніпрових кручах знайшов печеру, вириту для молитви Іларіоном, який був священиком у с. Берестові, і оселився у ній. Слава про ченця поширилася по краї і стали до нього сходитися люди, у т. ч. й бояри, просячи, щоб він взяв їх у монахи. Через три роки, у 1054 р. було вже з ним 12 братів-ченців, які копали собі печери-келії. Так виник Києво-Печерський монастир. Антоній поставив ігуменом Варлаама, який побудував церкву Пресвятої Богородиці. Коли кількість монахів збільшилася, то на прохання Антонія князь Ізяслав подарував монастиреві «цілу гору». Це поклато початок великому монастиреві. Сказано, що «молитви его ізціляли недужих» і що до нього звертався і князь.

Помер святий Антоній у 1073 року на 90 році життя. Церква вшановує його 10 липня («Юлія»).

Наступна публікація цього альманаху розповідала про «Жите Іоанна Снігурського» [14]. На початку подано коротку біографію владики, який народився 18 травня 1784 р. на Самбірщині у родині священника. Звернено увагу на освіту - німецька школа та гімназія у Самборі, філософський факультет Львівського університету, після закінчення якого у 1803 р. подався на «Богослвія» спочатку у Львові, а потім - 3 роки у Віденському Конвікті.

Далі - праця. У 1880 р. після висвячення став «духовним сотрудником» у Відні при церкві святої Варвари, де з часом здобув ступінь «доктора богослов'я». З 1817 р. у Перемишлі почесний крилошанин, а з 1818 р. - цісар Франц I іменував його «Владикою Перемиским, Самбірским і Сяноцким». Значну увагу присвячено характеристиці його як особистості - був веселої вдачі, доступним для людей, любив пісні, відзначався скромністю, доброзичливістю, добре ставився до підданих, був милосердним для вбогих і нужденних, заснував «комісію» для підтримки вдів та сиріт по священниках, заснував стипендію для 15 бідних учнів та інститут (Дяко-вчительський) і придбав для його утримання село Новосільці коло Перемишля.

Також вказано, що владика відзначався побожністю, допомагав церквам, дбав за поліпшення долі священників, любив науку і мистецтво, зібрав велику бібліотеку, підтримував вчених, для просвіти народу купив друкарню. При цьому відзначено: «як сам був русином душею і серцем, так і о руску народність як найбільше дбав», підтримував руських письменників, він і його «служба» розмовляли «по руски», був милосердний, добре поводився зі слугами. Упокоївся владика після недовгої хвороби 24 вересня 1847 р.

Наступною публікацією, яка стосувалася історії Церкви, була невеличка замітка М. Устияновича п. н. «Нестор» [15]. На початку вказано, що вісімсот років тому жив у Києві розумний і побожний монах Нестор, який постригся у ченці у Києво-Печерському монастирі ще змолоду. Цей монах любив прислухатися до розповіді людей, зокрема і прочан, «про все то, що перше на Русі діялось». Згодом вирішив все, що почув записати. Тим було покладено початок «руській літописі», що з часом цей літопис неодноразово переписували і деякі монахи додавали до нього щось своє. Тому іноді у ці доповнення «вкрадалися» і помилки. Все ж, як підсумовано, завдяки цьому літопису ми сьогодні знаємо, що діялося в давніх часах на Русі.

У завершальній частині сказано, що Нестор, який жив довго, писав також і «Життя Святих», а його мощі зберігаються «в одній Києво печерській печері». При цьому зауважено, що Нестор був настільки скромним, що навіть на довголітній праці, тобто літопису «свого імени не лишив». Він писав для нащадків, щоб зберегти «пам'ять нашої бувальщини».

Останнє видання, що стосується нашої теми і побачило світ у 1876 р., було «Оповіданє про жите Святих Мучеників Борися і Гліба» авторства О. Огоновського [16]. Воно складається із трьох розділів. Перші два з них

використано автором як формування інформаційного приводу, за яким інтерес до цих двох святих виник в одній сільській громаді і місцевий священик на прохання селян виклав історію цих святих.

Після розповіді про батька Бориса і Гліба, князя Володимира, який 988 р. охрестив Русь, запровадив школи для дітей, наведено розповідь про молодий вік братів Бориса і Гліба, які проявляли любов до науки змалечку. Із настанням повноліття наділив князь своїх дітей уділами - Гліб став князем Ростовським, а Борис - Муромським. Далі про драматичні події, пов'язані із кончиною князя і приходом на престол Святополка, який був рідним братом Володимира, який боячись Бориса, зібрав бояр і наказав їм убити молодого князя, що ті здійснили «24 липня в 1015 році в дев'ять днів по смерті Володимира Великого». Далі про вбивство Святополком 5 вересня і Гліба, тіло якого князь Ярослав наказав відшукати і перенести до Смоленська. Згодом цей князь повстав проти Святополка і у битві біля р. Альти його переміг і став великим князем. Після того інформовано, що тіло Гліба князь переніс із Смоленська у Вишгород біля Києва «і положив його рядом з Борисом в церкві св. Василя». Згодом, під час будівництва нової церкви на місці згорілої було виявлено нетлінні останки князів. Відтак почав святкувати Ярослав «пам'ять Бориса і Гліба 24 липня, в день убійства Бориса.».

Згодом «Ізяслав, син Ярослава, збудував у Вишгороді окрему церкву в честь святих мучеників Бориса і Гліба і до неї були їх тіла перенесені 2 мая 1072 році. Тим часом являлися чуда над гробницями тих князів і вскріпляли віру руского народу в їх святість». У пізнішому часі в честь святих Володимир Мономах у Вишгороді побудував кам'яну церкву, яку через 100 років зруйнували монголо-татари, які пошкодили і гробницю Бориса і Гліба, «і ніхто вже не міг ніколи дізнатися, де поділись тіла обох сих мучеників». Після того автор розповів, що через кількасот літ збудовано на тім місці дерев'яну церкву, яка стояла до того часу. На завершення наголошено, що «Народ рускій на Україні заявляє і тепер велику честь сим мученикам»; «Народ вірує. що вони і нині суть небесними заступниками рускої землі, і що подають поміч всяким хорим і нещасливим». Свято цих мучеників «вважають на Україні великим святом.» і в цей день, 2 травня, припиняють всі роботи.

Загалом «Просвіта» з часу заснування до 1876 р. видала 12 публікацій які стосувалися нашої тематики, які були вміщені у 10 альманахах та 2 окремих виданнях. Закономірно виникає запитання - а які процеси формування цієї вселенської духовної організації викладені у вказаних публікаціях і з якими подіями минулого могли ознайомитися їх читачі?

Насамперед відзначимо, що найбільше історичних відомостей стосувалося опису життя святих, які були важливими чинниками формування християнської Церкви. Автори, подаючи відповідні описи, знайомили читачів із біографіями святих, їх походженням, соціальним статусом, залученням до

християнства, чудодійними та цілительськими здібностями, подвижництвом і дотриманням вірності Христовій вірі, за що терпіли страшні муки.

Поряд з цим необхідно враховувати, що в оповідях вміщено також і події з політичної історії, які для Церкви мали вагоме екзистенційне значення, оскільки частина святих жили й діяли на переломі III і IV століть. Це був складний і суперечливий час, в якому, поряд з гонінням й переслідуванням, християнська Церква почала набувати державного статусу (наприклад, у Візантії у 325 р.), що було важливою основою розуміння історичної сутності окресленого часу і подвигу святих, і епохи, яка заклала основу для її поширення у світі й перетворення у вселенського духовну організацію. Про це влучно висловився Ю. Федькович у матеріалі, присвяченому св. Юрію (Георгію). Пишучи про поширення Церкви у світі, він наголосив: те що «Христова віра таки гору взяла: се вже боже чудо!». «Бо хто ж чув, щоби 12 бідних темних рибарів могли без божої волі цілий сей великий світ за собою повести» і то до такої віри, яка заперечувала багатства та розкіш [7]. Загалом можна відзначити, що поєднання політичної і церковної історії сприяло формуванню уявлень і про святих, і про епоху, в якій вони жили, а в цілому про творення вселенської Церкви.

Важливою у цьому була розповідь, присвячена просвітителям Кирилу і Мефодію, в якій подано відомості про поширення християнської Церкви на центральних і східних слов'ян, а також появу слов'янської азбуки. Крім того, цей матеріал сприяв розумінню характеру неоднозначних тогочасних взаємин східного християнства із Римом, в яких Апостольська Столиця толерантно поставилася до запровадження слов'янського письма у церковних книгах.

Частина матеріалів розкривала, щоправда фрагментарно, історію поширення християнства на Русі та формування національної Церкви русинів. Розповідаючи про св. княгиню Ольгу, читачі розуміли, що в нашому краї Христова Церква поширювалася ще задовго до хрещення Русі, про яке йшлося у статті, присвяченій св. князю Володиміру. Кілька публікацій стосувалися історії Києво-Печерської лаври. У статті про св. Антонія Печерського ознайомлено галичан із першими кроками щодо заснування цієї святої обителі, а в інших публікаціях читачі мали змогу простежити розвиток цього монастиря за часів св. Теодозія Печерського та про причетність монаха лаври Нестора до початків руського літописання. Формуванню руського пантеону сприяла публікація про святих Бориса і Гліба.

Окремої уваги заслуговує стаття «Жите Іоанна Снігурського», в якій, розповідаючи про визначного греко-католицького владику, по суті представлено процес формування національної Церкви в Галичині у першій половині XIX ст. Відповідно у тексті наголошено на прихильності владики до руської історії, культури, священників й русинів загалом, а самого єпископа потрактовано як чільного діяча української Церкви у краї.

Назагал відзначимо, що, крім відомостей про історію християнства, у цих матеріалах простежується базова позиція і авторів, і Товариства у справі

формування важливої суспільної цінності - релігійної толерантності. Якщо врахувати, що чільні діячі «Просвіти» були греко-католиками (частина з них наділена духовним саном й більшість за походженням представлена дітьми греко-католицьких священиків), то опубліковані тексти про святого Пантелеїмона, де наголошено, що це православний святий, та про святих, за походженням русинів, свідчили і про віротерпимість, і про соборність на духовному рівні. Крім того, значна частина матеріалів присвячувалася описові життя люду за княжих часів та взаємини київських світських правителів із Церквою, які подано у дещо гіперболізовано позитивному ключі, що сприяло посиленню інтересу і до історії Церкви, і до історії рідного краю.

Список використаних джерел

1. Справозданє з перших загальних зборів товариства «Просвіта» // Правда. - 1868. - № 43. - С. 513-516; № 44. - С. 525-526.
2. Рафалович О. Церков // Зоря: Читаночка для сільських людей. Книжка третя. - Львів, 1870. - С. 3-5.
3. Березовскій І. Житє святого великомученика Панталімона // Зоря: Читаночка для сільських людей. Книга друга. - Львів, 1870. - С. 3-17.
4. Рафалович О. Житє святого Отця Николая Чудотворця // Зоря: Читаночка для сільських людей. Книжка четверта. - Львів, 1870. - С. 3-15.
5. Шараневич І. Св. Кирил і Методій (Після Палацького) // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть II. - Львів, 1871. - С. 332-336.
6. Житє Святого великомученика і мироточиця Димитрія // Вечерниці. Читанка для сільських людей. - Львов, 1873. - С. 1-11.
7. Федьковича Ю. Житіє святого великомученика Юрія (Георгія) з додатком трех пісней в его честь і славу. - Львов, 1873. - 36 с.
8. Терлецький І. Катакомби римські // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть II. - Львів, 1871. - С. 307-310.
9. Рафалович О. Святий Теодозій Печерський // Зоря: Читаночка для сільських людей. Книжка третя. - Львів, 1870. - С. 5-13.
10. Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть I. - Львів, 1871. - 463 с.
11. Св. Ольга, княгиня Руси // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть I. - Львів, 1871. - С. 181-185.
12. Добрянський А. Хрещення Володиміра Великого і Кієвлян // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть I. - Львів, 1871. - С. 185-188.
13. Святий Антоній Печерський (За А. Тороньским) // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть I. - Львів, 1871. - С. 188-190.
14. Лозинський А. Житє Іоанна Снігурського // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть I. - Львів, 1871. - С. 214-219.
15. Устияновича Н. Нестор // Руска читанка для низших кляс середних шкіл. Часть II. - Львів, 1871. - С. 336-337.

16. О[гоновський]. Ом. Оповіданє про жите Святих Мучеників Бориса і Гліба. - Львов, 1876. - 60 с.

Volodymyr PASHUK

**THE HISTORY OF THE CHURCH IN THE FIRST PUBLICATIONS
OF «PROSVITA» SOCIETY**

Types of educational publications, their themes and forms of elucidation of information concerning the church, world and national history have been outlined. It was figured out that church history in such printings have been connected with the world history, especially in those publications related with ruling period of Kievan Rus'.

Key words: «Prosvita» Society, church history at publications on church and religious themes in «Prosvita» Society.